

Ks. Artur Malina
Uniwersytet Śląski
Wydział Teologiczny

PIEŚŃ I PRZYPowieŚĆ O WINNICY (IZ 5,1–7; MK 12,1–12)

Przypowieść Jezusa o winnicy jest wyróżniona przez miejsce w narracji ewangelicznej. W Ewangelii św. Marka umieszczona jest dokładnie w centrum sekcji poświęconej publicznej działalności Jezusa w Jerozolimie¹. Taką samą pozycję zajmuje w chronologii tej aktywności: na początku trzeciego z sześciu ostatnich dni ziemskiego życia Jezusa². Jej doniosłe znaczenie wynika również ze związków

¹ Uwzględniając podstawowe zmiany współrzędnych narracji – czasu, miejsca, osób i akcji – na dwa rozdziały przedstawiające publiczną aktywność Jezusa w Jerozolimie składają się: przybycie do miasta (11,1–10); pierwszy pobyt w świątyni (11,11); szukanie owoców na figowców (11,12–14); wyrzucenie handlujących ze świątyni oraz nauczanie (11,15–19); nauczanie przed figowcem (11,20–25); pytania o władzę Jezusa i pochodzenie działalności Jana (11,27–33); nauczanie w przypowieściach (12,1–12); kwestia podatku (12,13–17); kwestia zmartwychwstania (12,18–27); kwestia pierwszego przykazania (12,28–34); kwestia synostwa Mesjasza (12,35–37); ostrzeżenie przed uczonymi w Piśmie (12,38–40); pochwała ubogiej wdowy (12,41–44). Przypowieść o winnicy znajduje się – jako siódma – dokładnie w środku sekwencji trzynastu perykop. Tę delimitację perykop podaje K. Stock, *L'attività di Gesù a Gerusalemme*, Mc 11–12, Roma 1992, s. 3.

² Cały ostatni tydzień rozszerzony o dzień Zmartwychwstania dzieli się na osiem dni: niedziela z triumfalnym wjazdem do Jerozolimy i wejściem do świątyni (11,1–11); określenia „naza-jutrz” (11,12) i „kiedy wieczór nastał” (11,19) odnoszą się do poniedziałku z epizodem z drzewem figowym i wyrzuceniem handlujących ze świątyni (11,12–19); „rano” (11,20) oznacza początek wtorku z serią dysput na terenie świątyni i mową eschatologiczną (11,20 – 13,37); fraza „była zaś Pascha i Przaśniki za dwa dni” odnosi się do środy z naradą arcykapłanów i uczonych w Piśmie, ucztą w Betanii i zdradą Judasza (14,1–11); szereg coraz bardziej szczegółowych określeń czasu (14,12.17.30.72) umieszcza w czwartek przygotowanie paschy, ostatnią wieczerzę oraz zaparcie się Piotra jako paralelne procesu Jezusa przed sanhedrynem (14,12–72); także szczegółowe wzmianki chronologiczne (15,1.25.33.34.42) umieszczają w piątek proces przed Piłatem, ukrzyżowanie,

intertekstualnych. Podczas gdy Ewangelie przekazują wiele przypowieści Jezusa, Stary Testament ma niewiele tekstów, które mogą być zaliczane do gatunku przypowieści³. Ewangeliczna przypowieść o winnicy niewątpliwie nawiązuje do pieśni Izajasza. Porównanie tych dwóch tekstów – zwłaszcza wersji Marka ze starotestamentowym pierwowzorem – pozwala dostrzec cel i znaczenie tego szczególnego nauczania Jezusa w świątyni.

1. PIEŚŃ IZAJASZA O WINNICY

Od początku utwór przedstawia się jako przeznaczony do śpiewania. Tak samo rozpoczynają pieśń Mojżesz i Izraelici po przejściu przez morze: „Będę śpiewał dla JHWH” (Wj 15,1). Również na początku pieśni Debory i Baraka podmiot zbiorowy wypowiada się za pomocą tego samego czasownika użytego w pierwszej osobie liczby pojedynczej, a adresatem pieśni⁴ też jest JHWH: „Dla JHWH [ja] będę śpiewał” (Sdz 5,1)⁵.

śmierć i pogrzeb Jezusa (15,1–47); w sobotę nie ma żadnego działania jakichkolwiek osób; wzmianki o pierwszym dniu po szabacie (16,1,2) oznaczają, że pusty grób zostaje odkryty przez kobiety w niedzielę (16,1–8). Ten schemat ostatniego tygodnia działalności Jezusa według chronologii Marka przedstawia m.in. J. Marcus, *Mark 8–16. A New Translation with Introduction and Commentary*, New Haven–London 2009, s. 768–769.

³ Dwa przykłady podaje J.S. Synowiec: opowiadanie proroka Natana o bogaczu i owieczce (2 Sm 12,1–4) oraz Izajaszową pieśń o winnicy (Iz 5,1–7); por. tenże, *Gatunki literackie w Starym Testamencie*, Kraków 2003, s. 318–321. Autor ten wylicza wiele alegorii, odróżniając je od przypowieści jako opowiadania. Mają one w całości sens przenośny, tak że stanowią rozwinięty układ znaczeń dosłownych i podstawionych, których treść jest powiązana w całość – zob. tamże, s. 321. Natomiast T. Brzegowy, omawiając gatunek pieśni Izajasza o winnicy, przytacza wyróżnianą przez niektórych egzegetów tzw. parabolę prawną. Do tego gatunku zaliczają oni, oprócz dwóch wymienionych, parabolę mądrej kobiety z Tekoa (2 Sm 14,1–20) oraz parabolę przebranego proroka (1 Krł 20,35–42); por. tenże, *Księga Izajasza: rozdziały 11–12. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Częstochowa 2010, s. 287.

⁴ Przyimek „dla” (*l^e*) może wprowadzać również dopełnienie będące przedmiotem pieśni: „odnośnie do”, „na temat”. Zatem można tak tłumaczyć początek zarówno pieśni Mojżesza i Debory: „będę śpiewał o JHWH”, jak i pieśni o winnicy: „Będę śpiewał o moim ukochanym”. Tłumaczenie w tym drugim sensie – „Niechaj zaśpiewam o moim ukochanym” przedstawia T. Brzegowy, *Księga Izajasza: rozdziały 11–12...*, s. 280. Częściej jednak przyimek jest oddawany jako dopełnienie dalsze, wskazujące na adresata pieśni (w ten sposób m.in.: Biblia Tysiąclecia i Biblia Edycji Świętego Pawła).

⁵ W Starym Testamencie zwrot w liczbie pojedynczej pojawia się głównie w psalterzu: „Będę śpiewał dla JHWH” (Ps 13,6); „O łaskach JHWH na wieki będę śpiewał” (Ps 89,2). W liczbie mnogiej ten czasownik występuje rzadziej: „Powstań, JHWH, w swej potędze, będziemy śpiewać i będziemy sławić [można tłumaczyć też: grać] potęgę Twoją” (Ps 21,14); „Jakże będziemy śpiewać pieśń JHWH na ziemi obcej” (Ps 137,4). Na śpiew łączony z grą na instrumencie (raczej jako akompaniamentem nie zaś samodzielną formą instrumentalną wykonywaną oddzielnie od partii wokalnych) wskazują paralelizmy z czasownikiem *ZMR*, który może mieć znaczenie jeszcze bardziej uroczystego śpiewu, wysławiania przez pieśń lub jej ubogacenia przez grę na instrumencie muzycznym; por. L. Koehler, W. Baumgartner, J.K. Stamm, P. Dec (red. pol. wyd.), *Wielki słownik*

Dla hebrajskiej poezji przeznaczonej do śpiewania charakterystyczne są następujące środki wyrazu: paralelizmy członów, powtórzenia dźwięków, regularność rytmu i jego zmiany, podział na strofy, zmiany w szyku wyrazów oraz figury retoryczne (najczęściej występują: anafora, epifora, symploka, apostrofa, chiasm, elipsa, gra słów, inkluzja, personifikacja, porównanie i pytanie retoryczne)⁶. Chociaż przedstawiony poniżej przekład pieśni pozwala oddać wiele z wymienionych cech, to jednak niektóre z nich są dostrzegalne tylko w tekście hebrajskim. W zwięzłym omówieniu zostaną wskazane tylko niektóre, najbardziej ewidentne.

Już w pierwszym wersecie są powtórzone słowa o podobnym brzmieniu: „będę śpiewał” (*’āšîrâh*) i „pieśń” (*šîrat*); dwukrotnie „dla mojego ukochanego” (*lîdîdî*) i „mojego najdroższego” (*dôdî*); „dla jego winnicy” (*l^ekarmô*), „winnica” (*kerem*) i „na zboczu” /dosł. „na rogu”/ (*b^eqeren*). Pierwszy asonans określa utwór jako przeznaczony do śpiewu, zaś podwójne znaczenie ostatniego z wymienionych słów wywołuje skojarzenie zarówno ze zboczem pagórka jako miejscem dla uprawy, jak i z rogiem jako instrumentem muzycznym.

Rytmika tekstu hebrajskiego jest urozmaicona, zaś zmiany odpowiadają funkcjom poszczególnych fragmentów utworu. Linia otwierająca (w. 1a) ma rytm 3+3 akcenty, zaś w samej pieśni miłosnej (ww. 1b–2) bardziej regularny rytm 3+2 akcenty oddaje kontrast między troską właściciela winnicy, który niczego nie zaniedbał, a rezultatem jego zabiegów, tak że słuchacz pieśni powinien być zaskoczony efektem końcowym, całkowicie przeciwnym do oczekiwań nie tylko właściciela winnicy, ale także tego, kto słucha tej pieśni (ww.1–2):

Będę śpiewał dla mojego ukochanego
 pieśń mojego najdroższego dla jego winnicy.
 Winnica była dla ukochanego
 na zboczu żyznym.
 Przekopał ją, oczyścił ją z kamieni,
 obsadził ją wyborną winoroślą.
 Wybudował wieżę w jej środku.
 Także tłocznię wykuł w niej.

hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu, t. 1, Warszawa 2008, s. 260. Wówczas można tłumaczyć: „Będę śpiewał i będę grał dla JHWH” (Ps 27,6); „Będę śpiewał i będę grał” (Ps 7,8); „Prawość i łaskę będę opiewał, dla Ciebie, JHWH, będę grał” (Ps 101,1); „Będę śpiewał dla JHWH w moim życiu, będę grał dla mojego Boga w moim czasie” (Ps 104,33); „Gotowe jest moje serce, Boże, będę śpiewał i będę grał” (Ps 108,2); „Boże, pieśń nową będę śpiewał Tobie, na harfie o dziesięciu strunach będę grał Tobie” (Ps 144,9).

⁶ Wyróżnia się wśród nich: synonimiczny, antytetyczny, syntetyczny i klimaktyczny; por. J.S. Synowiec, *Gatunki literackie w Starym Testamencie*, Kraków 2003, s. 30–33. Najpełniejszy wykaz środków wyrazu – typowych zwłaszcza dla tekstów wygłaszanych (poezja śpiewana, homilie i inne mowy) – wraz z definicją i przykładami przedstawia S. Bazyliński, *Wprowadzenie do studium Pisma Świętego*, Lublin 2010, s. 133–153.

Oczekiwał na pojawienie się winogron.
A ona wydała cierpkie owoce.

Regularny rytm jest utrzymany w kolejnym wersecie zawierającym wezwanie skierowane do mieszkańców Jerozolimy i Judy (w. 3):

Teraz, mieszkańcy Jerozolimy i mężowie Judy,
oszczędźcie między mną a moją winnicą.

Autor jednak na samym końcu nieznacznie zwalnia wypowiedź. Spowolnienie to stymuluje adresatów apelu do włączenia się w refleksję wywołaną przez serię pytań retorycznych. Rozciągnięcie wypowiedzi na dwie linie po sześć akcentów (2+2+2) wynika z emocjonalnego napięcia mówiącego, który wyraża swoje oburzenie (w. 4):

Co było jeszcze do zrobienia dla mojej winnicy?
A czego nie zrobiłem w niej?
Dlaczego oczekiwałem na wydanie winogron?
A ona wydała cierpkie owoce?

Oczywiście pytania retoryczne nie otrzymują odpowiedzi, ale mówca na chwilę jakby zawiesza swoją skargę. Zapowiedź działań przeciw winnicy jest wprowadzona przez dłuższe zdanie. Zbliży się ono formą do prozy, z powodu użycia typowych dla niej partykuł zaimkowych w zwrotach: „dam wam poznać” i „co ja uczynię” (w. 5a):

Teraz dam wam poznać,
co ja czynię dla mojej winnicy.

Rytmika krótkich zdań wyraża teraz zdecydowaną postawę właściciela i przedstawia nieuniknione następstwa jego działań. Najpierw wymienione są czyny, które zamierza on podjąć i które prowadzić mają do zniszczenia (ww. 5b):

Usunę jej ogrodzenie,
tak że będzie spustoszona.
Rozwalę jej mur,
tak że będzie stratowana”.

Kolejne opisane działania nie są bezpośrednimi aktami destrukcji, ale prowadzą do zniszczenia z powodu zaniechania zabiegów o winnicę. Na początku jest wymieniony ostateczny rezultat powstrzymania się od dotychczasowej opieki (w. 6a):

Zamienię ją w pustynię:
nie będzie przycinana,
nie będzie plewiona,
tak że urosną w niej osty i ciernie.

Podobny charakter ma ostatnie działanie. Także ono nie jest czynem wprost skierowanym przeciw winnicy, ale powoduje ostateczne i trwale zniszczenie (w. 6b):

A chmurom rozkażę,
by nie spuszczały na nią deszczu.

Na koniec znów zabiera głos prorok, który identyfikuje pośrednio właściciela winnicy z Panem, zaś bezpośrednio – winnicę z Izraelem i Judą. Zakończenie pieśni przechodzi w oskarżenie ludu o niesprawiedliwość i przemoc. Także tutaj zastosowane są środki retoryczne. Poza rytmiką zwraca uwagę najpierw chiasm – w porównaniu winnicy do ludu, a następnie paralelizm synonimiczny Bożych oczekiwań i postawy przyjmowanej przez lud. Porównanie obejmuje tylko negatywne postępowanie ludu, nie łączy natomiast czynów właściciela winnicy z wymierzaniem przez Boga kary (w. 7):

Bo winnicą JHWH zastępów
jest dom Izraela,
a mężowie Judy
uprawą Jego rozkoszy.
Oczekiwał na prawość,
a oto rozlew krwi,
na sprawiedliwość,
a oto krzyk.

W tekście prorockim los winnicy jest obrazem dramatu zawiedzionych oczekiwań Boga wobec swego niewiernego ludu. Jej właściciel uczynił wszystko, by wydała dobre plony. Jego działania były konieczne, ponieważ dobre zbiory zależały nie tylko od gatunku samej winorośli, ale także od zapewnienia optymalnych warunków jej wegetacji: odpowiedniego położenia winnicy, urodzajnej gleby, zabezpieczenia terenu, nieustannej uprawy oraz ochrony przed szkodnikami i szkodami⁷. Po latach zabiegów i ciągłej troski właściciel mógł oczekiwać, że winnica

⁷ Teren musiał być odpowiednio nasłoneczniony: najlepiej, jeśli znajdował się na łagodnie opadających zboczach. Przygotowanie gleby wymagało najwięcej pracy po okresie letniej suszy lub gwałtownych opadów: trzeba było wyrównywać powierzchnię poraną przez rozpadliny i pokrytą kamieniami naniesionymi przez spływającą wodę. Przed zagrożeniami z zewnątrz (zwierzęta i spadające kamienie) zabezpieczał płot z kamieni lub kaktusów (żywopłot). W mniejszych winnicach

przyniesie dobry i obfity plon. A tymczasem pomimo wielkiego zaangażowania i ciągłej troski, właściciela spotyka srogi zawód. Bólem zdradzonej miłości przesiąknięte są jego retoryczne pytania sformułowane w środkowym wersecie pieśni. W warstwie retorycznej wszystkie elementy przekonują, że nie ma żadnego uzasadnienia dla postępowania tych, którzy sprawili wielki zawód: w obrazie przedstawionym przez pieśń nie ma żadnego usprawiedliwienia dla winnicy, zaś w wieńczącym pieśń porównaniu nie ma żadnego wytłumaczenia dla ludu. Analiza elementów retorycznych obecnych w pieśni pokazuje, że ich obecność wyraża bardzo emocjonalne zaangażowanie mówcy w relację między protagonistami przedstawionymi w obrazie winnicy – między Bogiem a Jego ludem⁸.

2. PRZYPowieŚĆ JEZUSA O WINNICY

W odróżnieniu od pieśni Izajasza przypowieść o winnicy ma ścisły związek z kontekstem bezpośrednio poprzedzającym. Na ten związek wskazuje zaimek osobowy „im” (*autois*) we wprowadzeniu narracyjnym: „I zaczął im w przypowieściach mówić” (w. 1a). Wskazują na niego również współrzędne topograficzne i obecność osób na scenie narracji, a przede wszystkim otwarte zakończenie kontrowersji z przeciwnikami Jezusa, które pozwala widzieć w Jego dalszych słowach rzeczywistą odpowiedź na ich pytania.

2.1. Przypowieść jako odpowiedź Jezusa

W trzecim dniu publicznej działalności Jezusa w Jerozolimie określenia miejsc są podobne do tych wzmiankowanych w relacji z drugiego dnia: droga do miasta z uczniami, która prowadzi obok drzewa figowego (Mk 11,20), wspólne wejście do Jerozolimy oraz wzmianka o chodzeniu Jezusa po świątyni (11,27). Ewangelista nie mówi o żadnej szczególnej Jego aktywności. Może się wydawać, że Jezus nawet czeka na wystąpienie Jego przeciwników, którzy – bezpośrednio po wyrzuceniu kupczących ze świątyni oraz oskarżeniu obecnych w niej – nie mogli przedsięwziąć żadnych działań przeciw Niemu, z powodu podziwu tłumu dla Jego nauczania (11,18). Chociaż Marek nie wzmiankuje wprost obecności innych świadków dyskusji, to jednak liczba mnoga, wskazująca na to, że Jezus przyszedł do Jerozolimy ze swoimi uczniami, a także podwójna wzmianka o łęku

strażnik czuwał w szałasie. Obecność kamiennej i okrągłej wieży strażniczej świadczyła o zamożności właściciela winnicy i o sporych rozmiarach strzeżonej powierzchni.

⁸ Dla dalszego studium pieśni zob.: A. Strus, *Funkcja obrazu w przekazie biblijnym: obraz winnicy w Iz 5, 1–7 i w Ewangelii*, „Studia Theologica Varsoviensia” 15,2 (1977) s. 25–54; J. Lemański, *Izrael jako krzew winny oraz winnica Jahwe w tekstach Starego Testamentu*, w: *Duch i Oblubienica mówią: „Przyjdź!”*. Księga pamiątkowa dla ojca profesora Augustyna Jankowskiego OSB w 85. rocznicę urodzin, red. W. Chrostowski, Warszawa 2001, s. 220–239.

Jego przeciwników przed tłumem (11,31; 12,12) wskazują na obecność licznych osób. Jedność czasu, miejsca i osób nakazuje łączyć lekturę wystąpienia członków sanhedrynu (11,27–33) z przypowieścią o przewrotnych rolnikach (12,1–12). Nauczanie w przypowieści stanowi właściwą odpowiedź na pytanie przeciwników Jezusa. Na jakie pytania ona odpowiada?

Adresatami przypowieści są pytający Jezusa o Jego władzę w poprzedniej scenie: arcykapłani, uczeni w Piśmie i starsi⁹. W perykopie bezpośrednio poprzedzającej przypowieść o winnicy są przeciwstawione sobie dwie strony: Jezus i grupy sanhedrynu. To przeciwstawienie jest wyrażone przez powtórzenie czasownika w czasie teraźniejszym historycznym: „przychodzą” (*erchontai*), który najpierw oznacza przybycie Jezusa razem z uczniami do Jerozolimy, a potem – przyjście do Niego trzech grup przeciwników (11,27)¹⁰. Przeciwstawienie tych dwóch identycznych form zwiastuje konfrontację.

Członkowie sanhedrynu stawiają dwa paralelne pytania. Pierwsze dotyczy jakości władzy: „Z jaką władzą te [rzeczy] czynisz?”; drugie – jej pochodzenia: „Kto Tobie dał tę władzę, abyś te [rzeczy] czynił?” (podobne połączenie dwóch pytań występuje w Mk 10,38). Chociaż pytający formułują wypowiedź w czasie teraźniejszym, to jednak nie odnoszą się do Jego przechadzania się po świątyni. Takie zachowanie nie wymagało żadnej autoryzacji, a ich pytania byłyby absurdalne. Nie chodzi także o całą działalność Jezusa. Obecność zaimka wskazującego „to” (dosł. „te [rzeczy]” cztery razy w 11,28–29.33) oznacza, że chodzi o konkretną aktywność. Obecność tych samych osób, jedność miejsca oraz kontynuacja tematów wskazują na to, że pytający odnoszą się do działalności Jezusa z poprzedniego dnia, czyli przedmiotem ich zainteresowania są zarówno działania skierowane przeciwko handlującym i przenoszącym przedmioty przez świątynię, jak też Jego nauczanie (11,15–17). Warto zwrócić również uwagę na to, że nie pytają oni o znaczenie tej działalności. Sens wyrzucenia kupczących ze świątyni oraz nauczania jest dla nich całkowicie jasny. Bezpośrednia i wroga reakcja arcykapłanów oraz uczonych w Piśmie pokazuje, że zrozumieli oni dobrze wymowę Jego czynów i słów¹¹.

⁹ Wysoka Rada liczyła 71 członków, a przewodził im urzędujący w danym roku arcykapłan. Ewangelie wymieniają trzy grupy sanhedrynu, łącząc je z żydowskimi ruchami religijnymi i politycznymi: ważniejsi kapłani – przeważnie związani z saduceuszami; uczeni w Piśmie – w większości faryzeusze; starsi ludu – przedstawiciele wpływowych rodów. Połączenie tych trzech grup nadaje oficjalny charakter ich wystąpieniu i odpowiada ściśle treści ich pytania. Sanhedryn posiadał bowiem władzę religijną. Do jego kompetencji należały także niektóre sprawy sądownicze.

¹⁰ Przeciwstawienie tych dwóch identycznych form zwiastuje otwartą konfrontację między przybywającymi na to samo miejsce. Podobne czasowniki rozpoczynają opowiadania o walce między Filistynami a Izraelitami (1 Sm 4,1; 17,1–3; 28,4).

¹¹ Studium kontekstu narracyjnego przedstawiającego różne perspektywy rozumienia władzy Jezusa zawarte jest w: A. Malina, „Jaką władzą to czynisz?” (*Mk 11,28*). *Autorytet działalności Jezusa z perspektywy jej adresatów*, w: *Studia nad Ewangelią według św. Marka. Nowy Testament: geneza – interpretacja – aktualizacja*, red. J. Kręciđło, W. Linke, Warszawa–Ząbki 2017, s. 148–164.

Jezus nie odpowiada natychmiast, ale przedstawia im swoje pytanie jako warunek udzielenia odpowiedzi na ich pytania: „Chrzt Jana z nieba był albo od ludzi?” (11,30). Samo sformułowanie warunku nadaje mu charakter wezwania do refleksji nad znaczeniem chrztu udzielanego przez Jana oraz głoszonej przez niego zapowiedzi przyjścia Tego, który będzie chrzcić w Duchu Świętym (1,8). Jezus mocno akcentuje wezwanie do odpowiedzi (powtarza dwa razy – na początku i na końcu: „Odpowiedzcie Mi!”) oraz podkreśla, że chodzi Mu tylko o to „jedno pytanie” (dosł. „jedno słowo”). Jego pytanie nie jest retorycznym wybiegiem polegającym na skierowaniu dyskusji na nieznane Jego rozmówcom tory. Działalnością Jana Chrzciciela byli zainteresowani wszyscy mieszkańcy Jerozolimy: udawali się oni do niego, aby przyjąć jego chrzt (1,5) i słyszeli też o bliskim nadejściu mocniejszego od niego (1,7–8).

W refleksji nad postawionym warunkiem członkowie sanhedrynu rozważają alternatywne odpowiedzi, uwzględniając zarówno to, że sami nie uwierzyli Janowi, jak i to, że cały lud uznawał go za proroka (11,31–32). Pierwsza część ich rozważania na temat pochodzenia chrztu Janowego świadczy o tym, że również oni byli adresatami zapowiedzi nadejścia Tego, który ma chrzcić w Duchu Świętym. Nie chcą oni jednak wyznać, że działalność Jana pochodziła od Boga. Ich późniejsze odrzucenie Jezusa, a zwłaszcza Jego władzy odpuszczania grzechów (2,6–7) i wyrzucania duchów nieczystych (3,22), naraziłoby ich na zarzut braku wiary wobec głoszonej zapowiedzi Jana o Chrzcącym w Duchu Świętym. Druga część ich refleksji zatrzymuje się nad możliwością wyznania, że chrzt udzielany i głoszony przez Jana pochodził od ludzi. Takie twierdzeniem byłoby jednak przeciwne opinii tłumu, który rozpoznając w Janie proroka, uznawał, że jego działalność pochodzi od Boga. Nie chcąc się narazić ani na zarzut odrzucenia działalności Jana, ani na bezpośrednią jej negację, odmawiają udzielenia odpowiedzi (11,33a). Niespełnienie warunku postawionego przez Jezusa sprawia, że z kolei oni nie otrzymują bezpośredniej odpowiedzi na swoje pytania (11,33b).

Chociaż wydania Biblii zaznaczają w tym miejscu koniec perykopy, to jednak w rzeczywistości Jezus nie odmawia zupełnie udzielenia odpowiedzi swoim przeciwnikom. Nauczanie, które następuje, a które jest określone jako mowa „w przypowieściach” jest mocnym apelem o zmianę ich postawy wobec Boga i Jego wysłanników. Przejście do nauczania w przypowieściach nie tyle jest zderzeniem emocjami mówcy, tak jak to ma miejsce w przypadku Izajaszowej pieśni o winnicy, ile raczej odpowiada położeniu i postawie adresatów wobec działalności Jezusa, a zwłaszcza wobec Niego samego.

2.2. Znaczenie określenia „w przypowieściach”

Jezus znajduje się cały czas w świątyni jerozolimskiej. Wyrzucenie kupujących ze świątyni oraz interpretujące ten czyn nauczanie wywołują wrogie reakcje odpowiedzialnych za świątynny kult. Przeciwnicy Jezusa nie tylko odrzucają Jego

słowa i czyny, ale szukają sposobu, aby Go usunąć (11,18). Arcykapłani, uczeni w Piśmie i starsi nie atakują Jezusa bezpośrednio. Pytają natomiast o pochodzenie Jego władzy, która tłumaczyłaby Jego czyny i słowa. Rozmówcy nie otrzymują natychmiastowej odpowiedzi z powodu tego, że nie chcą otwarcie przyznać, iż nie uwierzyli Janowi Chrzcicielowi (11,31). Poprzednik Jezusa zapowiadał właśnie im – mieszkańcom Jerozolimy – rychłe przyjście Tego, który oczyszczając ludzi z grzechów, sprawi, że będą miłe Panu ofiary składane w świątyni (1,5.7–8; por. Mt 3,1–5). Ten kontekst bezpośrednio poprzedzający perykopę wpływa na rozumienie całej jej treści. Niezdolność do słuchania i przyjęcia głoszonej przez Jana prawdy o ostatecznym wysłanniku Boga wyjaśnia zmianę w nauczaniu Jezusa – nie mówi On wprost, lecz odwołuje się do dwóch metafor: pierwsza to przypowieść o rolnikach zabójcach (12,1–9), druga to obraz budowli (12,10–11).

Można zatem odnosić do tych dwóch obrazów formę liczby mnogiej: „w przypowieściach” (*en parabolais*). Użycie liczby mnogiej nie musi wcale wynikać z konieczności wprowadzenia do więcej niż jednej przypowieści, lecz dobrze pasuje do określenia gatunku wypowiedzi: „w sposób właściwy dla przypowieści”. Formuła ta oznacza, że tego rodzaju wypowiedź posiada znaczenie podstawowe i sens pełniejszy. W tym pierwszym przedstawione obrazy mogą być zaczerpnięte z codziennego życia lub mogą odwoływać się do zjawisk znanych każdemu obserwatorowi otoczenia. Na ten podstawowy sens jest nałożone pełniejsze znaczenie¹², które może zależeć od wyraźnego porównania obrazu z przypowieści do osób, działań lub sytuacji. Taki jest przypadek Izajaszowej pieśni o winnicy, którą wieńczy tego rodzaju zestawienie losu winnicy z postawą ludu (Iz 5,7). Sens pełniejszy przypowieści może również wynikać z okoliczności jej wygłoszenia. Na niego mogą też wskazywać dodatkowe wyjaśnienia lub zestawienie jej z innym obrazem. Tak jest w przypadku przypowieści Jezusa o winnicy. Na to, że posiada ona taki integralny sens, wskazują ramy narracyjne jej wygłoszenia: z jednej strony scena kontrowersji w sprawie Jego władzy (11,27–33), z drugiej ostatnia reakcja słuchaczy na całą Jego wypowiedź (12,12).

2.3. Przekształcenie obrazu winnicy w przypowieści

Obraz narodu wybranego jako winnicy Jezus wykorzystuje w przypowieści¹³. Także w niej powtarzane są wyrazy, które w tekście greckim brzmią podobnie, na

¹² Materialne i duchowe znaczenia przypowieści muszą sobie odpowiadać przynajmniej w pewnym stopniu i pod jakimś względem. Innymi słowy, chociaż pierwotne i wtórne znaczenia różnią się między sobą, to jednak zawierają jakiś wspólny mianownik. Każda przypowieść jest otwarta na interpretację alegoryczną; por. A. Malina, *Ewangelia według św. Marka, część 1: 1,1 – 8,26. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Częstochowa 2013, s. 268.

¹³ Nawiązanie to wyraża szyk nietypowy wyrazów: „winnicę człowiek zasadził”. Paralele syntetyczne (Mt 21,33; Łk 20,9) i niektóre rękopisy (N, W, Θ, f¹³, 565, 2542, aur, c, sy^{s,p}) umieszczają rzeczownik „winnica” po orzeczeniu „zasadził”. Ta wyróżniona pozycja rzeczownika jest zbieżna

przykład: „w przypowieściach” (*en parabolais*) i „mówić” (*lalein*); „ogrodzeniem” (*frygmon*) i „wieżę” (*pyrgon*); „pora” (*tō[i] kairō[i]*) i „z owoców” (*tōn karpōn*). Jeszcze bardziej znaczące są podobieństwa w wykorzystaniu regularnej rytmiki, a mianowicie w tekście greckim zdania mające akcenty 3+3+3+3 charakteryzują aktywność właściciela względem samej winnicy. Rytm ten upodabnia przypowieść Jezusa do pieśni Izajasza przez jednakowe akcentowanie troski o przyszłe plony, która wyraża się w powiązanych ze sobą działaniach właściciela. Zmiana rytmu ma miejsce dopiero wraz ze wzmiankami o rolnikach i o nieobecności właściciela: akcenty 4+2 (w. 1b):

Winnicę człowiek zasadził i otoczył ją ogrodzeniem,
i wykopał tłocznię, i zbudował wieżę,
i wynajął ją rolnikom, i wyjechał”.

Asymetria w ostatniej linii pasuje do uwydatnienia odpowiedzialności rolników oraz konieczności pojawienia się pośredników między właścicielem winnicy a nimi. Już w tym miejscu, czyli od początku przypowieści, pojawiają się elementy nowe względem Izajaszowej pieśni. Podczas gdy na pierwszy plan pieśni wysuwa się relacja między nieurodzajną winnicą a jej właścicielem, to w przypowieści chodzi o stosunki między właścicielem a rolnikami. Tym ostatnim winnica jest powierzona i od niej samej nie zależą plony. Dalszy ciąg akcentuje odpowiedzialność samych rolników za niespełnienie oczekiwań właściciela. Podczas gdy w pieśni Izajasza paralelizmy służą uwypukleniu rozczarowania właściciela, a następnie jego oburzenia i gniewu, to analogiczne powtórzenia w przypowieści uwydatniają z jednej strony cierpliwość pana, z drugiej zaś – zło rolników. W ten sposób emocje, które dominują w pieśni, schodzą na dalszy plan w przypowieści: nie są główną treścią wyrażaną za pomocą obecnych w niej środków retorycznych (ww. 2–5):

I wysłał do rolników, [kiedy nadeszła] pora, sługę,
aby od rolników zabrał z owoców winnicy.
I wzięwszy go, pobili i wysłali z niczym.
I znowu wysłał do nich innego sługę.
Tamtego zranili w głowę i znieważyli.
I innego wysłał – tamtego zabili.
I licznych innych, z których jednych pobili, zaś drugich zabijali.

Zmiany w przypowieści w stosunku do pieśni odpowiadają odmiennym sytuacjom ich wygłoszenia. Właściciel nie otrzymuje owoców nie z powodu nieurodzajności winnicy, lecz przez opór rolników. Podobnie też jego zabiegi

zmierające do tego, aby je otrzymać, nie odnoszą się do samej winnicy, ale do odpowiedzialnych za przekazanie plonów. Jezus kieruje tę przypowieść jako oskarżenie przeciw tym, którzy są odpowiedzialni za stan świątyni zredukowanej do jaskini zbójców i porównanej do nieurodzajnego drzewa figowego. Przyczyną sprowadzenia jej do takiego poziomu jest nieprawość codziennego życia poza świątynią. Uczestniczący w kulcie traktują świątynię jako miejsce azylu przed odpowiedzialnością za zło popełniane przez nich na zewnątrz jej murów. W przypowieści Jezus przypomina przywódcom ludu historię nieustannie wysyłanych przez Boga proroków-sług, ciągle odrzucanych przez ludzi. Wzmianki o wysyłaniu następnych sług zawierają coraz mniejszą liczbę słów. Ten sposób narracji wzmaga napięcie i przygotowuje słuchacza na informację o wysłaniu na końcu jedynego syna właściciela, który tym samym jest dziedzicem winnicy, a więc ma naturalne prawo do jej plonów (w. 6):

Jeszcze jednego miał – syna umiłowanego.
Wysłał go jako ostatniego do nich, mówiąc:
„Uszanuję mojego syna”.

Z oczekiwaniami właściciela – w powyższym zdaniu przedstawionym jako ojciec – kontrastuje motywacja działań rolników w ww. 7–8:

Tamci zaś rolnicy do siebie wzajemnie rzekli:
„Ten jest dziedzicem.
Chodźcie, zabijmy go,
a nasze będzie dziedzictwo”.
I wzięwszy, zabili go i wyrzucili go na zewnątrz winnicy.

W narracyjnym kontekście wygłoszenia przypowieści sens motywacji rolników staje się wyraźny. W ten sposób Jezus odnosi się do prób Jego przeciwników, podejmowanych poprzedniego dnia i zmierzających do wyeliminowania osoby nazywającej świątynię „swoim domem” (11,17–18). Zgodnie ze zmianą odniesień w przypowieści, które dotyczą właściciela winnicy i rolników, względem analogicznych relacji w Izajaszowej pieśni między właścicielem a winnicą, kara za brak plonów wymierzona jest właściwym winowajcom (w. 9):

Co więc uczyni pan winnicy?
Przyjdzie, wygubi rolników i da winnicę innym.

Podobnie jak to jest w zakończeniu pieśni, mówca zwraca się bezpośrednio do słuchaczy. W tym przypadku nie ma aplikacji przypowieści przez porównanie, ale ten zwrot ma formę wprowadzenia do cytatu oznaczonego formułą skrypturystyczną (ww. 10–11):

Ani tego Pisma nie czytaliście:
„Kamień, który odrzucili budujący,
ten stał się kamieniem narożnika.
U Pana stało się to
i jest cudowne w naszych oczach”?

Mówca pobudza słuchaczy do wydania sądu angażującego ich samych. Tego rodzaju formuły w Ewangelii Marka (2,25–26; 11,17; 12,26) wzywają do refleksji nad pełniejszym sensem usłyszanych słów. Tutaj formuła ta stanowi apel o uznanie tożsamości Jezusa i wynikającej z niej Jego władzy nad świątynią, kontestowanej w pytaniach członków sanhedrynu. Nierozpoznanie przez nich godności Jezusa jest zawinione. Budujący, którzy powinni najlepiej znać się na kamieniach, odrzucają najbardziej wartościowy element budowli. To samo działanie jest przypisane trzem grupom sanhedrynu w pierwszej zapowiedzi męki i śmierci Syna Człowieczego: „Syn Człowieczy musi wiele cierpieć, [...] będzie odrzucony przez starszych, arcykapłanów i uczonych w Piśmie” (8,31). Zapowiedź ta odnosi się również do Jego Zmartwychwstania, więc fragment cytowanego psalmu nie kończy się na wzmiance o odrzuceniu kamienia, ale zwiastuje cudowne działanie Boże: „kamień [...] ten stał się kamieniem narożnika”.

Drugi obraz łączy się z pierwszym zarówno w odniesieniu do Jezusa, jak i do Jego przeciwników. Odrzucony kamień w psalmie oraz zabity syn w przypowieści o winnicy przedstawiają Jezusa, natomiast rolnicy i budujący – członków sanhedrynu. Na obydwu poziomach – zarówno przypowieści o winnicy z obrazem budowli, jak też historii Jezusa odrzuconego przez przywódców ludu – pojawia się interwencja z zewnątrz, która radykalnie zmienia bieg wydarzeń. W przypowieści przybywa właściciel winnicy i wytraca rolników. W psalmie działa Pan, który sprawia, że odrzucony kamień staje się najważniejszym elementem budowli. Podmiotem tych ostatnich działań jest Bóg.

Końcowa reakcja adresatów dwóch metafor ukazuje ich niewiarę i opór przeciwko Bożemu wezwaniu do postępowania zgodnego z Jego wolą (w. 12):

I próbowali Go pochwycić, ale bali się tłumu.
Poznali bowiem, że przeciw nim tę przypowieść powiedział.
Pozostawiwszy Go, odeszli.

Zwieńczenie dwuczęściowego nauczania stanowi zatem właściwą odpowiedź na pytanie o władzę Jezusa do działania w świątyni oraz jest sądem nad Jego przeciwnikami. Z jednej strony Jezus działa na mocy władzy pochodzącej od Boga; co więcej, występuje jako Jego jedyny i umiłowany Syn. Z drugiej strony to podwójne nauczanie ukazuje dramat odrzucenia Boga przez przywódców ludu i część narodu wybranego, pomimo ponawianych wezwań Jego wysłanników.

3. POZYTYWNA WYMOWA ODPOWIEDZI JEZUSA

Na tle Izajaszowej pieśni o winnicy wymowa przypowieści Jezusa jest pozytywna. Jego słowa nie ograniczają się do zapowiedzi sądu nad przeciwnikami. Pojawia się w nich obietnica interpretująca na nowo ostatnie działania właściciela winnicy. Odwołując się na sposób alegoryczny do starotestamentowej pieśni, można powiedzieć, że rozebrane ogrodzenie i usunięty żywoptot pozwalają, aby zajmowali ją inni ludzie, którzy – jak uzupełni Mateusz – „oddadzą [...] owoce w swoim czasie” (Mt 21,41). Na końcu przypowieści o winnicy jest przedstawione działanie Boga, które nie prowadzi do jej zniszczenia, lecz otwiera ją dla innych. Podobny wydźwięk ma druga część nauczania. Jak odrzucenie kamienia oznacza skazanie Jezusa na śmierć z wyroku sanhedrynu oraz wykonanie tego wyroku, tak umieszczenie odrzuconego kamienia w najważniejszym miejscu budowli odnosi się do wskrzeszenia Jezusa przez Boga. Pomimo odrzucenia Jezusa przez ludzi, Bóg nie rezygnuje z ich zbawienia. Jego zbawcze działanie ma znaczenie dla wielu ludzi. Zmartwychwstanie Jezusa nie jest wydarzeniem zamkniętym dla nielicznych, lecz jego sens jest otwarty i może być rozpoznawany przez wielu: „staje się cudem w naszych oczach”. Z tym znaczeniem przypowieść wpisuje się w szersze nauczanie.

Słowo Boże wiele razy objawia wolę Boga, aby wszyscy ludzie byli zbawieni. W tym sensie interpretowano obecność świątyni w Jerozolimie. Przypomniano, że będzie nazwana „domem modlitwy dla wszystkich narodów” (Iz 56,7). Z konkretną obecnością Bożą wśród ludu związane były nadzieje dotyczące całej ludzkości: „Stanie się na końcu czasów, że góra świątyni Pańskiej stanie mocno na wierzchu gór i wystrzeli ponad pagórki. Wszystkie narody do niej popłyną, mnogie ludy pójdą i rzekną: «Chodźcie, wstąpmy na Górę Pańską do świątyni Boga Jakubowego! Niech nas nauczy dróg swoich, byśmy kroczyli Jego ścieżkami. Bo Prawo wyjdzie z Syjonu i słowo Pańskie – z Jeruzalem»” (Iz 2,2–3). Znakiem tej Bożej obecności była Jerozolima z górą Syjon oraz ze zbudowaną na niej świątynią. Za panowania Dawida Bóg wybrał to miejsce swego przebywania, na niej później Salomon zbudował świątynię. Kilka wieków później mieszkańcy Samarii zbudowali konkurencyjne sanktuarium na górze Garizim, co wzmogło wzajemną wrogość między Samarytanami a Żydami. Epizod odrzucenia Jezusa przez mieszkańców wioski samarytańskiej jest wyrazem tego konfliktu (Łk 9,51–56). Odrzucenie przez Jezusa żądań uczniów pragnących ukarać niegościnnych Samarytan akcentuje wartość ludzkiej wolności w relacji do Boga. Jezus poszedł dalej. Mieszkańcy Samarii nie nawrócili się teraz, lecz przyjęli później orędzie o zbawieniu, głoszone przez Apostołów (Dz 8,4–17). Boże wezwanie do przyjęcia Jego obecności nie jest narzucane, lecz jest cierpliwie i wielokrotnie ponawiane. Słowo Boga ma uczyć ludzi cierpliwości i wzmocniać w nich nadzieję na nawrócenie także Jego nieprzyjaciół.

**THE SONG AND THE PARABLE OF THE VINEYARD
(IS 5,1–7; MK 12,1–12)**

Summary

The parable of the vineyard (Mk 12,1–12) is an image of God's dealing with His people. This image is well known from the Old Testament texts, especially from Isaiah's song (Is 5,1–7). The paper is aimed at investigating the both similarities and differences between the prophetic text and Jesus' parable. The parallels can be seen in the use of metaphorical language, figures of speech and rhetorical devices. However, Jesus' parable does not develop in the same way the image present in Isaiah's song. According to the prophetic text it is the vineyard, which is failed; according to the Gospel the tenants. In Isaiah the vineyard is destroyed, but in the parable it is delivered to new tenants. Isaiah's message is about God's punishment of His people, which is definitive; Jesus' teaching brings hope for God's salvation in the resurrection of His Son.

Słowa klucze: Ewangelia Marka, soteriologia biblijna, przypowieści, Iz 5,1–7, Mk 12,1–12

Keywords: Gospel of Mark, Biblical soteriology, Temple of Jerusalem, Is 5,1–7, Mk 12,1–12

BIBLIOGRAFIA

- Bazyliński S., *Wprowadzenie do studium Pisma Świętego*, Lublin 2010.
- Brzegowy T., *Księga Izajasza: rozdziały 11–12. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Częstochowa 2010.
- Koehler L., Baumgartner W., Stamm J.K., Dec P. (red. pol. wyd.), *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, t. 1–2, Warszawa 2008.
- Lemański J., *Izrael jako krzew winny oraz winnica Jahwe w tekstach Starego Testamentu*, w: *Duch i Oblubienica mówią: „Przyjdź!”*. Księga pamiątkowa dla ojca profesora Augustyna Jankowskiego OSB w 85. rocznicę urodzin, red. W. Chrostowski, Warszawa 2001, s. 220–239.
- Malina A., *Ewangelia według św. Marka, część I: 1,1 – 8,26. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Częstochowa 2013.
- Malina A., „*Jaką władzę to czynisz?*” (Mk 11,28). *Autorytet działalności Jezusa z perspektywy jej adresatów*, w: *Studia nad Ewangelią według św. Marka. Nowy Testament: geneza – interpretacja – aktualizacja*, red. J. Kręcińo, W. Linke, Warszawa–Ząbki 2017, s. 148–164.
- Marcus J., *Mark 8 – 16. A New Translation with Introduction and Commentary*, New Haven–London 2009.

Stock K., *L'attività di Gesù a Gerusalemme, Mc 11 – 12*, Roma 1992.

Strus A., *Funkcja obrazu w przekazie biblijnym: obraz winnicy w Iz 5,1-7 i w Ewangelii*, „*Studia Theologica Varsaviensia*” 15,2 (1977) s. 25–54

Synowiec J.S., *Gatunki literackie w Starym Testamencie*, Kraków 2003.